

Ignacija Fridl*Literarna zgodovina kot živ organizem*

Tomo Virk: TEKST IN KONTEKST. Eseji o sodobni slovenski prozi
Literatura, Ljubljana 1998 (Zbirka Eseji)

Tekst in kontekst je Virkova šesta knjiga in druga, ki v spretnem spletku esejistične in znanstveno-raziskovalne manire govori le o sodobni slovenski književnosti. Potem ko je Tomo Virk s knjigo *Postmoderna in mlada slovenska proza* z redkim občutkom za literarnozgodovinsko planiranje v antiheglovskem duhu zakoličil polje postmoderne generacije slovenskih kratkih prozaistov, ko nad epoho samo še zdaleč ni legel mrak, je zdaj zaplul v tradicionalnejše vode literarnih raziskav. V knjižno edicijo je zbral šest monografsko zasnovanih zapisov o idejnem svetu, tematskih usmeritvah in estetskih težnjah nekaterih sodobnih slovenskih proznih piscev.

Tak interpretativen premik je razumljiv ob dejstvu, ki ga zbirka *Tekst in kontekst* kljub naslovni sintagmi o zavezujočem branju tako tekstualne kot kontekstualne ravni zamolčuje – da so namreč študije o literaturi Andreja Hienga, Marjana Rožanca, Draga Jančarja, Lojzeta Kovačiča, Evalda Flisarja in Andreja Blatnika, ki se v Virkovem delu zvrstijo, vsaj v glavnih obrisih nastale že prej, in sicer bodisi kot spremne besede k novim knjigam oziroma ponatisom del naštetih avtorjev ali pa kot del razprav, ki osvetljujejo fenomen posameznega ustvarjalca (na primer v okviru zbirke *Demon Marjana Rožanca*). Tako je njihova tekstualna prezenca zavezana njihovemu izvornemu

kontekstualnemu polju, tega pa se Virk brez dvoma zaveda. Zato je vpis konteksta v naslov knjige in hkrati poudarjen molk o njem v nadaljevanju najbrž treba razumeti kot skrajno stopnjo avtoironiziranja pomena in vloge slehernega metodološkega pristopa, ki ga avtor izbere.

Po drugi strani je očitno, da Virk s tako gesto priznava veljavo zavesti o vsakokratni medsebojni pogojenosti, sprepletenosti kontekstualne (Marko Juvan bi na tem mestu uporabil pomensko nekoliko zožen pojem medbese-dilnosti) in tekstualne razsežnosti slehernega pisanja. Novo literarno okolje, v katerem se znajde posamezno besedilo, nujno povleče za seboj tudi spremembe na ravni samega zapisa, zato je vloga izvirnega konteksta le še stranskega pomena. Povedano drugače: tudi Tomo Virk je svoje prvotne študije za natis v *Tekstu in kontekstu* zvečine dopolnil, predelal oziroma razvezal, četudi pri tem ni popravljjal ali spreminjal svojih temeljnih izhodišč in pogledov.

Poglavitne spremembe so opazne v zapisih *Marjan Rožanc. Esejist, športnik, pisec Ljubezni* in *Od literature izčrpanosti do literature izčrpane eksistence*, v katerem Virk očrtuje *Razvoj proze Andreja Blatnika*; gibljejo se predvsem na ravni obsežnejše tematizacije nekaterih literarnoteoretskih oziroma literarnozgodovinskih vprašanj ali primerno razširjene, večplastnejše osvetlitve literarnega sveta, snovi in idejne naravnosti posameznega pisca. V spisu o Rožancu tako Virk opozarja ne le na njegov športni mysticism, tako kot je to storil v zborniku *Demon Marjana Rožanca*, temveč v njem združuje vsa svoja dosedanja raziskovanja Rožančevega literarnega opusa, med drugim tudi problematiko vstajenja mesa in ljubezni v Rožančevi literaturi. Šele s tovrstnim triadnim sprepletom tem iz Rožančeve literarne zapuščine ustvarja jasnejšo in popolnejšo sliko o njegovem odnosu do boga in božji navzočnosti v svetu. V primerjavi z vsebinsko-tematskimi razširitvami študije o Rožancu pa Virk, na primer, ob vprašanjih o Blatnikovem proznem razvoju, ki jih je prvotno namenil kot spremno besedilo k avtorjevemu najnovejšemu romanu *Tao ljubezni*, v *Tekstu in kontekstu* temeljiteje razčlenjuje tiste momente, ki bi jih lahko – nekoliko potencirano seveda – poimenovali kot "izbrana poglavja iz literarne zgodovine in teorije vplivov". Izpostavlja problem metafikcije in izraziteje kot v prvi verziji zapisa zdaj govori o referencialni mreži Blatnikovega literarnega izraza (o navezavah na Kafko, brata Strugacki in filmski svet Andreja Tarkovskega).

Vzroki za Virkove avtorske posege v že izoblikovan korpus literarnih študij so jasni. V besedilu, ki ima vlogo spremnega ali monografskega zapisa, je v ospredju obravnavani avtor, ki tako interpretu svojega dela posredno določa, če ne celo zamejuje smernice njegovih raziskav. S tem ko se študije osvobodijo strogo determiniranega kontekstualnega polja in vstopijo v novo, drugačno okolje, ko postanejo samostojen in svobodno razpoložljiv predmet interpretovega interesnega področja, zadobijo tudi nove ali vsaj dodatne vsebinske poudarke in postanejo odprtejša za vsakovrstne literarnoznanstvene ekskurze.

Prostor, ki ga Virk s svojimi "ponov(lje)nimi branji" odpira, je – podobno kot v študiji o Borgesu ali esejističnih zapisih *Kratka zgodovina večnosti* – določen s koordinatami duhovne zgodovine. Logika ponavljanja, ki jo je Virk v svojih literarnih študijah že pogosto obravnaval (v *Tekstu in kontekstu* zlasti ob prozi Draga Jančarja), je torej enako aktualna tudi na ravni Virkovega diskurza. V literarnih opusih Hienga, Jančarja ali Kovačiča posebej izpostavlja vprašanja o samoti, pojmovanju usode, izgubljeni vlogi subjekta, o izpričevanju zmuzljivosti sleherne identitete, ki jih razume kot rezultat nihilistične izkušnje dvajsetega stoletja, teženj po "somraku malikov" in avtodestruktivnega občutenja življenja sodobnega človeka. Vendar nanosi, ki sem jih posebej izpostavila v analizi sprememb študije o Blatnikovem literarnem razvoju, pričajo tudi o Virkovih prizadevanjih za širitev raziskovalnega polja literature. Tako v območju *Teksta in konteksta* posebej aktualizira problem literarnih vplivov in razmerij, ga od tradicionalne govorice o tematskih in motivnih podobnostih med literarnimi ustvarjalci prenaša v bližino tistih iskanj, ki poudarjajo filozofske in idejno-duhovne vzporednice med literarnimi besedili, ter razvija široko razpredeno mrežo literarnih referenc, ki izpričuje njegovo zavidljivo bralsko kondicijo.

Virk brez dvoma izčrpno razvija dialektiko teksta in konteksta, za katero se je opredelil v naslovu svoje knjige, in sicer v "heglovski" maniri, vsaj kolikor njegov raziskovalni proces poteka v treh stopnjah. Na prvi stopnji branja posameznih besedil Virk izpostavlja teze o Hiengovem tematiziranju samote kot nenehnem približevanju smrti, o Rožančevem izkustvu ljubezni telesa kot bolečini, o Jančarjevem pogledu angela kot "transparentni metafori, ki sijajno zrcali njegovo prozo v celoti" (od

modernistične fluidne zavesti prek problematizacije disidentstva do opaznejših postmodernističnih postopkov), o Kovačičevem izpričevanju zmuzljivosti sleherne identitete, o Flisarjevem spoznanju naše ujetosti v tokove zahodnoevropske metafizike, ki ga je moč zaznati v njegovem *Čarovnikovem vajencu*, in o Blatnikovem prehodu iz metafikcije v intimnejšo, bolj minimalistično pisateljsko držo, ki jo označuje kot "literaturo izčrpane eksistence". S tehniko nenehnega vzporejanja med slovensko in svetovno literaturo, ki je v *Tekstu in kontekstu* precej poudarjena, opozarja na brezpogojno umeščenost konkretnega besedila v globalno literarno dogajanje, v območje literarnega kon-teksta. Na tretji stopnji pa Virk z izpostavljanjem nekaterih postopkov v okviru analiziranih literarnih del, ki jih potem obnavlja ali celo posnema v svojem lastnem zapisu, namiguje na avtorefleksivnost svojega pisanja. Njegovo sporočilo je torej: govor o literaturi je nujno govor o samem sebi, o sebi kot človeku, o sebi kot bralcu, o sebi kot raziskovalcu. Šele ob prepoznanju tega stališča postane očitneje, kako zmore Virk tako uspešno prestopati posamezne diskurzivne ravni, od literarnostrokovnega do esejističnega pisanja.